

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЗВИ МІСТЕЧКА МЕЖИБІЖ У СВІТЛІ НОВИХ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

Руслан НАГНИБІДА¹ , Іван САРАНЧУК²

¹Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець»,
вул. П'ятницька, 9, 32301, м. Кам'янець-Подільський, Україна,
e-mail: ruslan.koval@ukr.net

²Буковинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН України,
вул. Б. Крижанівського, 21-А, 58025, м. Чернівці, Україна,
e-mail: saranchukiv@gmail.com

Зазначено, що перші писемні відомості в польських джерелах про подільські містечка датуються кінцем XIV – першою половиною XV ст., а в давньоруських літописах наявні згадки лише про окремі, серед них Межибіж, розташований між річками Південний Буг і Бужок. Констатовано, що розміщення й визначило його назву. Проте встановлено, що в документах пізнього середньовіччя закріплюється топонім Меджибіж, який дійшов до наших днів.

На основі виявлених матеріалів, а це іконографічні матеріали й архівні документи роду Сенявських, здійснено спробу простежити трансформацію назви містечка з XII по XVIII ст. Стверджено, що вона могла закріпитися завдяки бджільництву. Відомо, що виробництво і продаж меду та воску відігравали важливу роль в економічному, фінансовому та господарському житті багатьох міст, зокрема й Меджибожа.

Під час аналізу архівних джерел встановлено, що у документі про будівельно-ремонтні роботи в Меджибізькому ключі за 1727 р. зазначено, що в Новій Синяві було збудовано новий стебник, якого перед цим не існувало, і селяни більше не витрачали багато часу та не возили пасіки восени до Меджибожа, а навесні – назад до Нової Синяви. Такі ж стебники із глини збудували в Ходківцях і Копистині, що в 30 км від Меджибожа. Проте вже за 10 років в описі Новосинявського двору за 1738 р. стебник на двох стовпах означений як старий. Лише в документі за 1759–1760 рр. уперше згаданий скарбовий стебник Меджибожа, у якому, ймовірно, і зберігали взимку магнатські пасіки. Припускаємо, що він міг розміщуватися під магнатськими палатами й покоями в південно-східній частині замку Меджибожа або неподалік замку при дворі Чарторійських, що був оточений ровом і дубовим частоколом. Хоча таке припущення потребує ґрунтовних досліджень.

Також на мапі геометра Антонія Єнджейовського у 1772 р. в експлікації виявляємо згадки про три великі пасіки, що перебували неподалік Меджибожа, на околицях с. Марківці.

Ключові слова: Меджибіж, Сенявські, Чарторійські, стебники, мед.

Українські містечка епохи Середньовіччя й ранньої Нової доби у становленні пройшли різні етапи: від започаткування до апогею розвитку, занепаду і відродження. Внаслідок цього одні топоніми змінювали інші або таке перейменування відбувалося при зміні геополітичної ситуації. Сприяли цьому і промисли, зокрема пов'язані з добуванням меду й воску.

Містечко Межибіж, згадане в Іпатіївському літописі під 1146 р., вважається одним із ранніх літописних поселень Південної Болохівщини. Назва має давньоруське походження та засвідчує розташування містечка на пагорбі між річками Південний Буг та Бужок. Проте в документах пізнього середньовіччя та серед населення побутує назва Меджибіж, яку і вписано

до Постанови Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. за № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України» як снт Меджибіж – 1146 р.

Continuatio Ludsie tamen meliorioris obediens

		Служба	Люд.
21 3/4 20	2	Сидорича удовица сына Давида	3 3/4 35 24
	1	Івану Шишка	2 1/2 10
		Василъ Колядо	2 1/2 10
		Настя удовица	1 1/2 10
	1 2	Мелита Шкляр	2 1/2 10
		Антонъ Стободчанскъ вдовина сына	
		Антонъ Шкляръ	2 1/2 10
2 2		Івану Шишка	2 1/2 10
1 1 1		Івану Шишка	2 1/2 10
2	1	Івану Шишка	2 1/2 10
	2	Івану Шишка	2 1/2 10
	3	Івану Шишка	2 1/2 10
	4	Івану Шишка	2 1/2 10
	5	Івану Шишка	2 1/2 10
	6	Івану Шишка	2 1/2 10
	7	Івану Шишка	2 1/2 10
	8	Івану Шишка	2 1/2 10
	9	Івану Шишка	2 1/2 10
	10	Івану Шишка	2 1/2 10
	11	Івану Шишка	2 1/2 10
	12	Івану Шишка	2 1/2 10
	13	Івану Шишка	2 1/2 10
	14	Івану Шишка	2 1/2 10
	15	Івану Шишка	2 1/2 10
	16	Івану Шишка	2 1/2 10
	17	Івану Шишка	2 1/2 10
	18	Івану Шишка	2 1/2 10
	19	Івану Шишка	2 1/2 10
	20	Івану Шишка	2 1/2 10
	21	Івану Шишка	2 1/2 10
	22	Івану Шишка	2 1/2 10
	23	Івану Шишка	2 1/2 10
	24	Івану Шишка	2 1/2 10
	25	Івану Шишка	2 1/2 10
	26	Івану Шишка	2 1/2 10
	27	Івану Шишка	2 1/2 10
	28	Івану Шишка	2 1/2 10
	29	Івану Шишка	2 1/2 10
	30	Івану Шишка	2 1/2 10
	31	Івану Шишка	2 1/2 10
	32	Івану Шишка	2 1/2 10
	33	Івану Шишка	2 1/2 10
	34	Івану Шишка	2 1/2 10
	35	Івану Шишка	2 1/2 10
	36	Івану Шишка	2 1/2 10
	37	Івану Шишка	2 1/2 10
	38	Івану Шишка	2 1/2 10
	39	Івану Шишка	2 1/2 10
	40	Івану Шишка	2 1/2 10
	41	Івану Шишка	2 1/2 10
	42	Івану Шишка	2 1/2 10
	43	Івану Шишка	2 1/2 10
	44	Івану Шишка	2 1/2 10
	45	Івану Шишка	2 1/2 10
	46	Івану Шишка	2 1/2 10
	47	Івану Шишка	2 1/2 10
	48	Івану Шишка	2 1/2 10
	49	Івану Шишка	2 1/2 10
	50	Івану Шишка	2 1/2 10

Рис. 1. Фрагмент опису Меджибізької волості 1726 р. з іменами старообрядців
 Fig. 1. A fragment of the description of Medzhibizh parish in 1726 with the names of Old Believers

Завдяки полегшеному доступу до архівних матеріалів Польщі вдалося ознайомитись у Бібліотеці князів Чарторийських з інвентарними описами населених пунктів, що належали магнатському роду Сенявських. Зокрема, у бібліотеці зберігається численна група документів, серед яких реєстри доходів, видатків, табелі домів і людності в комісаріаті дібр цього роду за XVIII ст. у ключах: Грановському, Миколаївському, Старосинявському, Летичівському, Зінковському, Тарнорудському, Вишнівецькому, Сатанівському, Товстенському та досліджуваному Меджибізькому. Цей масив зберігається з 7637 по 7721 сигнатурі.

Джерела щодо підданих і їхніх повинностей, а також опис Летичівського замку та господарських будинків населених пунктів однойменного староства зберігається з 8114 по 8145 сигнатурі. Інвентар шляхетських двориків м. Летичева 1774 р. та навколишніх сіл 1724 р. і 1773 р. – у сигнатурі 8146, інвентар гебрійського населення м. Летичева – в сигнатурі 8122 та 8123, а рахунки староства Летичівського – у сигнатурах від 8147 по 8165. Рахунки по фільварках Горбасів, Голенишева, Летичева, Суловців – у сигнатурах із 8166 по 8173. Серед великої кількості джерел львівський дослідник Микола Крикун опрацював та опублікував окремим виданням інвентар м. Меджибожа та сіл і фільварків Меджибізького ключа 1717 р., що зберігається в сигнатурі 8174 Т. 1, 8174 Т. 2 та 8175 [Крикун, 2009]. Інші інвентарі й рахунки Меджибізького ключа з першої половини XVIII ст. зі сигнатури 8176 по 8270, рахунки на фільварки Миколаївського та Меджибізького ключа із сигнатури 8271 по 8304, а також населених пунктів і фільварків Меджибізького ключа, серед яких Давидківці, Голосків, Гречинці, Ігнатівці, Ярославка, Пархомівці, Копачівка, Копистинці, Книшківці, Лісківці, Лисанівці, Моломолинці, Печиська, Редвинці, Рачинці, Паньківці, Русанівка, Спичинці, Шумовці, Снітовка, Свинна, Монастирок, Трибухівці, Волосовці, Западинці із сигнатури 8305 по 8368, контракти євреям і християнам на тримання в оренді корчмів, гуралень та броварень по всьому Меджибізькому ключу (8386, 8387), доходи й видатки на утримання двору Чарторийських (8422), інформація про млини (8426), справи про Меджибізький гарнізон, цейхауз (8426, 8427) чекають своїх дослідників.

Зауважимо лише, що кожен інвентарний опис, імовірно, має окреме інформаційне наповнення. Так, наприклад, з інвентарного опису 1726 р. дізнаємося, що на вулиці, затильній від р. Божка, укладач фіксує ім'я жінки – *Nastja udowa*, яке не має відповідника в українській і польській мовах, а на вулиці понад Бужком (*Ulica ponad Buzkom*) жив Іван Москаль (*Iwan Moskal*) (рис. 1) [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8182, s. 8]. М. Крикун розділив будинки родин, серед яких 2 352 християнина та 237 євреїв, і наголосив на прізвищах осіб, що закінчуються на -енко, й іменах без прізвищ, але з фіксованим ступенем спорідненості їхніх носіїв щодо різних осіб, та із великою кількістю осіб з іменем Іван. Щодо церкви Святого пророка Іллі вказує на її священнослужителя Григорія Служинського та преподобного Михайла Кардашенка, що правив у мурованій церкві. Юхим Сіцінський згадує Свято-Успенську церкву на одвірках дверей якої була викарбувана дата 1669 р. [Сіцінський, 2001, с. 10]. В інвентарі 1726 р. згадана ще Троїцька (*Ulica od Cerkwi S. Troycy pod walem ku stawowi*) (рис. 2) [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8182, s. 9], яка на 1771 р. була новою дерев'яною [Гульдман, 1888, с. 513], що збило з пантелику молодих дослідників [Литвинчук, 2020, с. 13–21].

Припускаємо, що дві церкви грецького обряду (Свято-Успенська та Троїцька), зображені на плані Меджибожа 1678 р., імовірно належали русинам (українцям) [Archives diplomatiques, s. 75]. Троїцька, що розташовувалася неподалік костелу Святої Трійці, ймовірно, була розібрана (знищена, спалена) та вибудована заново на слободі в честь старої мурованої Троїцької церкви [Литвинчук, 2020, с. 13–21]. А церква Святого пророка Іллі (*ulica od Cerkwi sw. Ili*) належала старообрядцям (росіянам), які були четвертою нацією, що населяла Меджибіж. Також одна з міських брам, названа в описі 1726 р. Пилиповою (*Ulica od bramy Pilirowey ku cerkwi murowaney*) (рис. 1), в описі 1717 р. фігурує як дерев'яна, і невідомо, чи на 1726 р. уже стала мурованою, чи такою й залишалася [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8182, s. 22]. Тому старообрядці не виділені М. Крикуном в окрему націю, бо, як виявилось, під час ревізії

заселеності території Меджибожа після затяжної 27-літньої польсько-османської війни уповноважений від Адама Сенявського Шимон Церенович або поспіхом здійснював записи в опис, або на той час не надавав цьому значення.

Крім того, порівняльний аналіз опису 1717 р. і 1726 р. свідчить про зміну кількості населення у Меджибожі. Чи пов'язано це зі смертю останнього нащадка Сенявських Адама-Миколая та набуттям права власності на Меджибіж його дочки Софії, залишається нез'ясованим [Толкачов, 2010, с. 38]. Треба лише зазначити, що, на відміну від опису 1717 р., в описі 1726 р. фіксується значна кількість жінок (Petrycha udowa, Ochrimczycha udowa, Husarka udowa z synom, Matwiejcha udowa, Tatarczycha udowa z synami, Romanicha udowa, Danylicha udowa, Paulicha Waranicha z synom wdowa, Froimka udowa z synem zonatym...), що були вдовами, а на Требухівцях навіть розмістили шпиталь у будинку Олександра маляра (Szpital z domu Alexandra malara), який в описі 1717 р. схарактеризований як такий, що прибув із Кам'янця (Alexander, malarz, z Kamieńca). Чи пов'язано це з чумою, яка лютувала в 1725–1730-х роках у Персії, Туреччині, Єгипті та яка потрапила до Криму [Воловик, 2011], а звідти, ймовірно, до Меджибожа, розташованого на Чорному шляху, що піддавався раптовим набігам ворога, також залишається питанням нез'ясованим і потребує окремого дослідження.

Рис. 3. Замок Ракочі (Rakowiec) на плані А. Єнджейовського. 1772 р.
Fig. 3. Rakowiec Castle on the plan of A. Endrzejowski. 1772

Щодо Требухівець, то в описі 1726 р. подані дві церкви: Йоано-Богословська (O: Iap cerkwi P. Jana Bogosłowa – (нова – упор.) та Святого Юрія (O. Stefan --- cerkwi S. Juria – (стара – упор.)). В описі 1717 р. згадані нова та стара церкви (perzeia parcesiw cerkwi nowey w ddł ku cerkwi starey), але назви їх не вказані. Те ж саме стосується однієї з вулиць Меджибожа – Ракової, прокладеної в яру, який, ймовірно, був штучно створеним із метою добування глини. Надалі його великі розміри й розташування майже в центрі Меджибожа змусило людей освоїти територію, а назва означила найбільш криву, погану та жахливу вулицю, на якій, за М. Крикуном, проживали лише християни. В описах 1717 р. та 1726 р. на вулиці проживали ремісники (шевці, кравці, гончарі тощо – ті, що не могли придбати кращих ділянок для зведення житла) і можливо, що за їхніми будинками перебували смітники із бракованою продукцією, хоча це питання вимагає ґрунтовних археологічних досліджень. Із цього випливає, що і мікрорайон Раково в сучасному Хмельницькому, який ідентифікують із річкою, де водилися раки, та замок «Ракочі» («Rakowiec»), який одержав назву нібито від

Трансільванського короля Ракоці ІІ, банально могли мати однакове походження – непридатні землі, освоєні людиною для зведення будинків і фортифікацій. З часом кожна із цих назв трансформувалася та набула іншої, набагато кращої, теорії щодо походження (рис. 3).

Те саме стосується і гебрейської нації. Зокрема, в описі 1726 р. згаданий головний рабин (Naftoli Lejba Rabin Międzybozk) й одна з міських брам Меджибожа (Brama zydow mieszan Slobodzianskich), про що в описі 1717 р. не згадано.

Тому історико-архітектурний опорний план Меджибожа, розроблений НДПТІАМІ під керівництвом Ю. Ходорковського та затверджений відповідними інституціями, який має важливе значення для науковців і реставраторів, із занесенням до нього 16-ти найменувань пам'яток, серед яких у Меджибожі – 10 [Гончар, 2016, с. 54–57], враховуючи введені до наукового обігу нові матеріали, застарілий та може розглядатися як історичний документ поверхового дослідження, де не використано й не проаналізовано першоджерел.

У цьому дослідженні використана сигнатура 8425, у якій збережено матеріали про будівельно-ремонтні роботи в Меджибізькому ключі в 1727–1728 рр. [Нагнибіда, 2020, с. 205–207] та роботи, проведені в замку у 1744 р. із подальшим продовженням у 1745 р. після великого буревію, що пронісся на початку літа 1743 р.

Важлива для дослідження і сигнатура 7717, де, ймовірно, містяться списки, ревізії та реєстри пасік у дібрах Подільських, що належали Сенявським за 1731–1753 рр. і Меджибізькому ключі (8381–8384) за 1743, 1744 та 1753 рр. Крім названих сигнатур, окремо потрібно згадати й інші: 7758, 7851–7854 (ревізія пасік, реєстри бджолоїної десятини, реєстри і списки продуктів меду, воску – ключ Грановський), 8543–8548 (такі ж матеріали, але щодо Миколаївського ключа) та 8659 – Старосинявський ключ [Nowak, Pezda, 2016, s. 1387–1479].

Огляд та аналіз усіх джерел, де згадані й описані об'єкти нерухомості в населених пунктах досліджуваної території, дадуть змогу ідентифікувати господарські території та фрагменти фундаментів об'єктів нерухомості з подальшим оформленням на них історичних довідок до облікової документації на щойно виявлені об'єкти культурної спадщини. Зауважимо, що власне писемні джерела для означуваної території – більш цінне джерело, ніж археологічні та натурні дослідження, що пов'язано з будівельним матеріалом, з якого зводили споруди цивільного, господарського, оборонного та релігійного призначення (глина, болото, дерево, хмиз, очерет), що потрібно враховувати під час ревалоризації населених пунктів Летичівського, Старосинявського, Деражнянського та Хмельницького р-нів Хмельницької обл.

Із переходом Південної Болохівщини наприкінці XIV ст. під владу Великого князівства Литовського, а далі як північної землі новоствореного Подільського воєводства у складі Королівства Польського, територія потрапила до рук магнатського роду Сенявських. Власне в цей час за поселенням офіційно закріплюється назва Меджибіж (Międzybóž).

Великі площі лісів, що оточували Межибіж із давніх часів, і зменшення видобутку заліза з болотяної руди призвели до переорієнтації місцевого населення на виробництво сільськогосподарської продукції, однією із найбільших статей доходу якого було добування меду й воску. Мед використовували в харчуванні, лікуванні, а віск – для виготовлення свічок та на продаж.

На відміну від періоду Київської Русі, у середині XIV ст. та до початку XIX ст. бджіл утримували у штучних бортях (колодах, дуплянках), які підвішували на деревах. Невдовзі їх почали розміщувати на вирубаних у лісі галявинах або на полянах, обкладених з усіх боків зрубаними деревами, що дало початок колодному бджільництву (пасічництву) [Бородай, 2009, с. 3]. Такі місця називали «пасіками», що означало – порубано, посічено. Пізніше «пасіка» трансформувалася в «пасіку», а бджоловода стали називати пасічником. Це вже був перехід від однієї системи до другої, більш прогресивнішої, що також затягнувся майже на століття. Розміщення колод далеко від помешкань було незручним і трудомістким, а тому їх почали ставити поблизу садиб. Так створювалися домашні пасіки – «пчельники». Якщо за старого, бортьового, бджільництва професія бджоляра була спадковою, то за колодного появилася

можливість займатися цим ремеслом усім охочим. Бджіл можна було продати й купити, перевозити, ставити біля домівки або в іншому місці [Галатюк та ін., 2014, с. 12]. Для виготовлення дуплянок дуже часто використовували дерева, які вже мали природні дупла, або видовбували вулик із липової, вільхової чи дубової деревини.

Наприкінці літа, на світанку, розпочинали роботу із відбирання меду й воску. З цією метою бджіл у колодах душили димом, спалюючи сірку, а за її відсутності використовували волосся або ганчір'я, та без будь-якого розбору обрізали стільники [Прокопович, 2012, с. 160]. Проте з часом при утриманні бджіл у колодах все частіше застосовували інші методи відбору меду, ніж традиційні – знищенням бджолоїної сім'ї. Для цього стільники, зібрані з усієї пасіки, клали на корито, покрите сіткою, виплетеною з обскреблених вербових лозин, і подрібнювали ножом або спеціальним сікачем. Мед, що стікав до корита, вважався найякіснішим та називався «дівочим».

Грудочки стільників, із яких витік мед, клали під гніт і отримували продукт дещо гіршої якості, бо до нього потрапляв розчавлений бджолиний розплід, перга тощо.

Залишки меду видаляли зі спресованих грудочок, які заливали водою і розтоплювали на вогні. Після застигання воску цей мед зливали разом із водою і використовували тільки для приготування хмільних напоїв [Боднарчук, Соломаха, 1998, с. 24–25].

Перехід бджільництва на більш прогресивний щабель відбувся після винайдення в 1814 р. видатного українського пасічника Петра Прокоповича першого у світі розбірного рамкового вулика та розробки методу догляду й утримання в ньому бджіл. У 1865 р. австрієць Франц Грушка винайшов відцентрову медогонку. Зникла необхідність руйнувати житло бджіл при вилученні меду. Широко вживався мед у стільниках.

З метою забезпечення бджіл від вітрів і морозів та економії запасів їх кормів колоди на осінь звозили до стебників (це – старовживане слово, якому відповідає сучасне – зимівник (омшаник)). Переважно стебники будували в господарських маєтках феодалів, при замках, фільварках чи шляхетських дворах. Для цього потрібно було затрачати час і кошти на його спорудження та транспортування вуликів восени в ці приміщення, а навесні – назад. Із матеріалів Ігоря Скочиляса з'ясуємо, що в с. Сапогів на Західному Поділлі (сучасна Борщівщина) в 1768 р. стебник був викопаний у землі, збудований із дерева, навколо огорожений (плотом), покритий соломкою. Стіни й стеля – дерев'яні, вхід – мурований, а двері до нього – з дубових дощок [Скочиляс, 1996, с. 119].

Недолік таких стебників – слабка вентиляція. Стан повітря контролювали, запалюючи в ямі час до часу свічку: якщо через надлишок вуглекислого газу вона не горіла, тоді люк відкривали і приміщення провітрювали [Боднарчук, Соломаха, 1998, с. 25]. Складно з'ясувати і їхні розміри.

У документі про будівельно-ремонтні роботи в Меджибізькому ключі за 1727 р. зазначено, що в Новій Синяві було збудовано новий стебник, якого перед цим не існувало, і селяни більше не витрачали багато часу та не возили пасіки восени до Меджибожа, а навесні – назад до Нової Синяви. Такі ж стебники із глини збудували в Ходківцях і Копистині, що в 30 км від Меджибожа [Нагнибіда, 2020, с. 205–207]. Проте вже за 10 років в описі Новосинявського двору за 1738 р. стебник на двох стовпах означений як старий (sotębnik na dwóch stupach stosną poszły stary) [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8667, s. 1]. В описі будинків Старосинявського фільварку за 1746 р. стебник описаний так (подаємо мовою оригіналу): «*Stebnik. U wzgat (zverxy – уноряднику) budowany nad którym szopa dylami obstawiona na krokwach snopkami poszuta, drzwi do sini z zamkimy kluczem drewnianym z szopy do stebnika drzwi dębowe z zamkiem drewnianym y kluczem zelaznym, we wnątri z powalą y podlogą*» [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8569, s. 3].

Перелік запланованих будівельно-ремонтних робіт у Меджибізькому ключі 1728 р. не згадує про зведення нових або ремонт старих стебників (подаємо мовою оригіналу):

Reieistr Reparacyi potrzebny na rok 1728 w Międzybozu

Browar ze słodownią y winnica z izbą y komorą treba postawic bo cale winnica zła, lada kiedy tre oba li przez co by musiała byc de talka. W arendzie niemieli by gdzie arendane wlepic 15 kotlow y kotla piwnego bo wszystko treba piąniądzmi robic aby iak nayprządzey mogło stanąc po wielkiej mery to teraz treba w zimie nagotowac materyi y drzewa bo wszystko moze kosztowac z gontami p no (приблизно, або в сумі – уноп.) 800; dachy na kuchni y szpizarni y nowych izbach treba dac ktore kosztowac mogą z gontami y gwoździami gontowymi p no ---; kuchnią ze szpizarnią izbami tynkowac drzwi okna piece dawac bo bendzie kosztowało z wapnem y z ceglą p no ---?; cekauzik w puł murowany treba dokonczyc ktorego kosztowac bendzie p no 150; kosciół z krokwiemi balkami treba zrucic ktoren kosztowac bendzie p no 600; gąnek z wyciecką pod pokojami panskimi, trzeba zakonczyc, dach y schody treba dawac y wsklepie pod isbą panską treba dac posacką aby zniego było dobre wychodzic nagąnek y nadwor bo bendzie kosztowało p no 200; zamki do kosciola farnego, konfessyonały, formy dla xiązy, treba porobic ktore kosztowac mogąy ztarcicami p no 400; na pobizanie sygnaturki natym ze koscile farnym blachą, ktora iuz ta i est, na rzemiesznika y na buesłą ktory dobice tą sygnatorką na gwoździe y ta--? rachnic--? p no 200; w Nowey Sieniawie dworek w zamku gniie, bo dach i est iak rzeszoto, zgnil trzeba tedy tam połową tego dworku rozebrac, podwaliny nowe podłozyc y dach wszystek dac, z gontami y gwoździami gotowimi bendzie mogło kosztowac p no 200; i tem w teyze Sieniawi Nowey winnicy treba dokonczyc y gontami pobic ktora kosztowac moze 150; w Starey Sieniawie nową winnicą treba stawic i edno sposobami a drugie za piąniądze ia koto pobiranie okna piece etc. (ma in.) nato rachuią p no --?; drugą połowa magazona w międzybozu treba pobiiac gontami bo bendzie kosztowało nam niey z gontami z gwoździami gontowymi p no 200; wiency i est iszcze doreparowania ale tylko to sie wyraza bo sie moze zrobie wiednym roku bo gdysz nie mozna tak siła materyi dostac, jakoto tarcic y gontow ktorych sie płaci tysiąc po p no 8 aposzedm naytani. A sto tarcic płacimy po p no 20. A za kopą jedną gwozdi gontowych płacimy po groszy no – 5 [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8425, s. 7–9].

Така ж ситуація в іншому документі щодо опису завданих збитків Меджибізькому замку й околицям через ураган, що пронісся в кінці червня 1743 р. (подаємо мовою оригіналу):

Specyfikacja szkody w zamku międzybozkim przez wiatry a 29 iuny 1743ty ani uczynionej

1. Na pokojach panskich excepto z duzo powyrywaw złatami; 2. na stancyi Pana doktora ztylu nowy dach oddal y z krokwyami; 3. w Hetmanskich pokojach okien 3, to drewo co leciało z dachow y cegły z murow powybijoły paniwaz okiennie z pokojow za nie ze dworu; magazan bez wszystek dach połowe wyrwal y --ły? obruszyl, gane gąty az ze stawu zbierzali; ---; Pana Pesora? takze mieyscami po obdzieral. Dach ---? P.Porucznika Lazorewskiego? wyrwal ze wszystkimi --- krokwiemi az przed stancyu (уноп. – кімната) in pana kapitane za okno ---? we stancyi (кімната – уноп.) jm Pana kapitane za --- okno w stancyi ze szczętem? wybil y drugie poprtrzone (помпрощено? – уноп.) okna są od gontow ktore lecieli z dachow na tey ze stancyi jm Pana Kapitana Dacu nad oknami w drugie stancyi wyrwal kawalek; w sieni stancyi wyrwal kawalek; w stancyi Stolonskiej okno wystawil y kolo worstatu bez naruszenia postawil tylko szyba iedna wypadla a w polapie dwie deszczki wylomał y wyrzucil (викинув – уноп.) na gure. Na stayni szorow 4 z latami przei wszystki dach wyrwalo; Perepety na murach alias dylowanie (настил, покриття – уноп.) przez to wyrwalo z rogu na Trybuchowce; Baszte naywiększą od Bramy trecio czesc wyrwalo dachu; owo zgoła (лише – уноп.) tylko kosciół zostal caly w zamku kerzyz (кусок, частина – уноп.) tylko wyrwal z muru, tylko polowe michal ---?; dom skarbowy takze zwirzchu oderlo. Y kamienię poreko? oprocz – nozych domow zydowskich nieponając treboby na arteuszach? pisai szkodę micyka. Jgrochowalsky MP? [Biblioteka Czartoryskich, syg. 8425, s. 7–9].

Лише в документі за 1759–1760 рр. уперше згаданий скарбовий стебник Меджибожа, у якому, ймовірно, і зберігали взимку магнатські пасіки. Припускаємо, що він міг розміщуватися під магнатськими палатами й покоями в південно-східній частині замку Меджибожа або неподалік замку при дворі Чарторійських, що був оточений ровом і дубовим частоколом [Литвинчук, 2020, с. 13–21]. Хоча таке припущення потребує ґрунтовних досліджень.

Постійна загроза зі сторони степу та Чорний шлях, що проходив неподалік Меджибожа, змушували Сенявських витрачати значні кошти на розбудову замку у вигляді нових кам'яних

башт і стін на місці дитинця часів Київської Русі й вежі донжон періоду Галицько-Волинського князівства. Нові елементи фортифікації будували у міру розвитку вогнепальної зброї, яку застосовував ворог, і на XVIII ст. він став наймогутнішим замком із великою кількістю різночасових елементів фортифікації, які зобразив на мапі геометр Антоній Єнджейовський у 1772 р. (рис. 4, 5) [AGAD, PL_1_405_500-17_0001+rejestr]. А в експлікації виявляємо згадки про три великі пасіки, що перебували неподалік Меджибожа, на околицях с. Марківці (рис. 6).

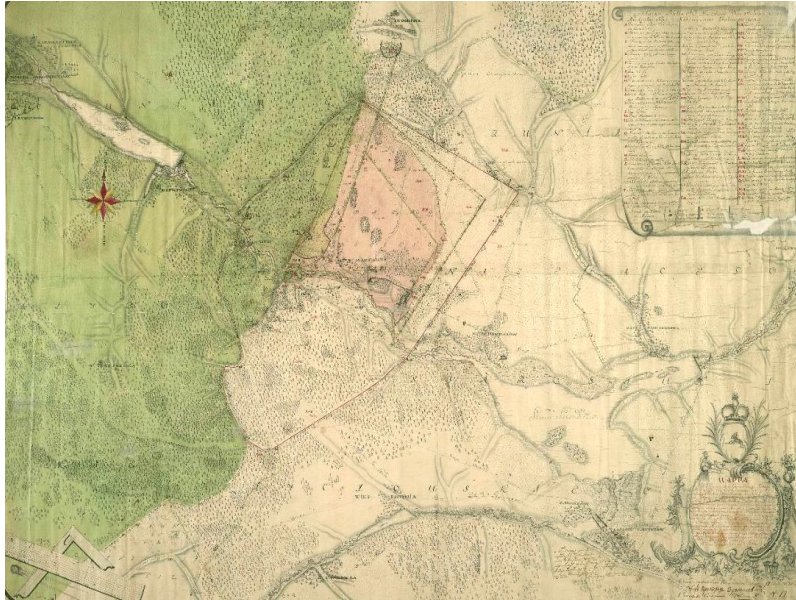

Рис. 4. Мапа меж спірних ґрунтів між сс. Головчиниці, Горбасів та Морковець на мапі геометра Антонія Єнджейовського 1772 р. (виявлений Р. Нагнибідом в AGAD у 2013 р.)

Fig. 4. Map of disputed lands between villages of Holovchyntsi, Horbasiv and Morkovets on the map of the geometer Anthony Endrzejowski in 1772 (discovered by R. Nagnybida in AGAD in 2013)

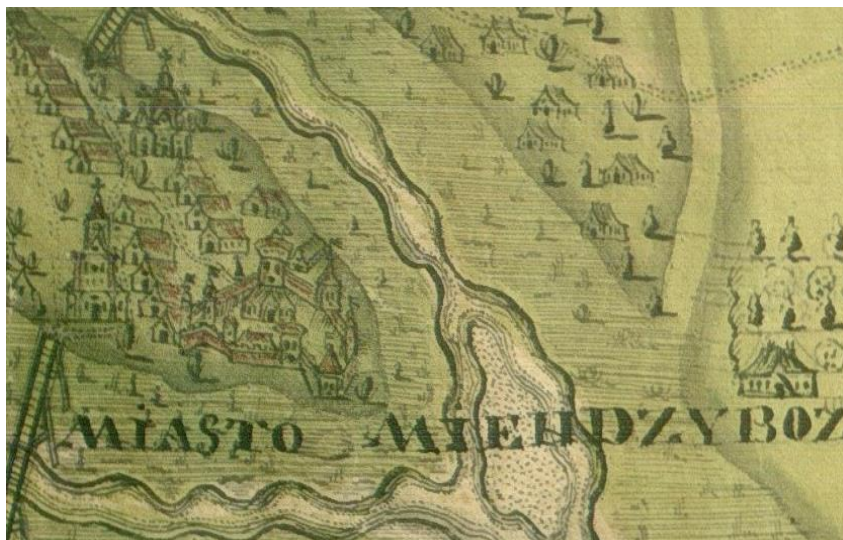

Рис. 5. Меджибіж на мапі геометра Антонія Єнджейовського 1772 р. (виявлений Р. Нагнибідом в AGAD у 2013 р.)

Fig. 5. Medzhybizh on the map of the geometer Anthony Endrzejowski in 1772 (discovered by R. Nagnybida in AGAD in 2013)

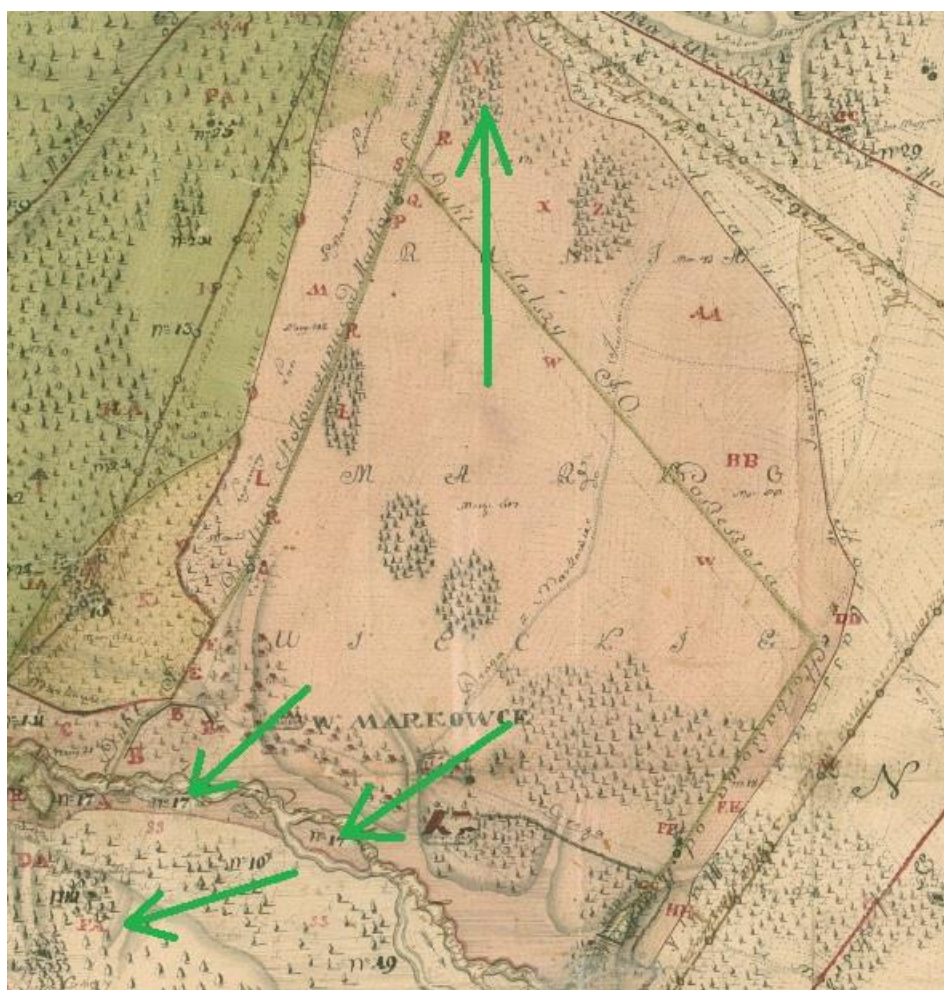

Рис. 6. Позначені на плані Геометра Єнджейовського пасіки в околицях с. Марківка

Fig. 6. Marked on the plan of Geometr Endrzejowski apiary in the vicinity of the village Markivka

Explicacya Duhtu J:O: Dziedzica Wsi Holowczyniec Międzyborskiej z Markowcami Krolewszczyzna

A. Terminus a luo laz szpilow na Rzece Bohu; B. Terminus per Luem. Okop duzy dawny w prawey na (Edrzeciya?) na boku ku Markowcam; C. Sianożec y Luh Mielnika Holowczynskiego dawna, pierwey Dziareńkowa połym Pliszkowa zwana sub N:15; D. Sianożec Tegoż, jak teras używa sub N: 21; E. Row sypany przy Drodze Horbasowskiej do Miedzyboża; F. Row zalazły; G. Kopiec wielki; H. Glinnisze przez Holowczyńce wynalezione y używane sub N°16 w Kontrowezyine; I. Buda gdzie lasu pilnuja z Holowczinec; K. Krzaki Dębowe od Glinniszcza do Drogi z Markowiec do Manastera tzw Kontrozi? 6 N16; L. Pola wykopane w Debczakach od Dzielnic do Gaju Szpilowego; Ł. Gay Szpilow; M. Lanek Markowiecki teraz; H. Pole Kont zwane w używaniu Holowczyńskim y Dębina wykorczowana sub N°25; O. Drożka z Markowiec do Jwoniniec między Lankiem y kontem y Dzilnice Markowieckie; P. Kopczyk bywały na Polu Holowczynskim; Q. Mogila rozorona; R. Szła[ch]k Konstantynowski; S. Terminus ad Lugem Pole Lewka Korniczka Poddanego Holowczynskiego y Stajania teraz poprzeczne przedtym podłużne.

Znaki miedzy Holowczyncami a Horbasowem czyli Sciana.

T. Las, Mogila, Oblogi, Kraska zwane y Las Pronilow az do Sciany Iwoneckiey; U. Sianożec Gębarzowskiego. 6 N° 13. w Kontrowersyi teraz.

**Explicakia Duktu I: O: Possesora Horbassowa Wsi do Star Latt: na lezacey z Temiż
Markowcami Krolewszczyzną.**

S. Pole Lewkowe wzwyz wyrażone y Terminus a Lum; W. Terminus per Luem Droga Kraska Zwana bywala od Sadow Horbasowskich w Pronilowie do Horbasowa y Wynwoz Teryże Drogi; X. Sianozec Byrosza Dworska Horbasowska; Y. Futor Zawalukow czyli Pasieka teraz Dworska Markowiecka; Z. Futor teraz Deynekow; AA. Lanek Stryjowskiego zwany; BB. Oblogi buwale po Obapol Drogi Kraska; CC. Futor Maryniukow z Horbasowa; DD. Pole bywale Harasymeńka z Horbasowa. Dąb y Kiślica; EE. Pole bywale Poddanych Horbasow; FF. Mogily y Dębczaki Dyrkaczowe zwane. Terminus od Luem; GG. Olszanka Rzeka a Boch w padająca a Samego Spadku; HH. Pole Dworskie Horbasowskie po pod Olszanke z Zaymiszczem Olszanki; ii. Sianozec Luka Gluchego Poddane go Horbe popod Olszanke bywala; KK. Zakot Horbasowski od Markowiec y Buda Spustowa.

Reexplicakia Dukty Markowieckiego z Horbassowem y Holowczyncami.

LL. Pola Ludzi Horbasowskich od Bohu ku Dobruzec Rudzie, wraz z Lanami Dworskiemi; EA. Ruda Dobrucha, Mostek y Droga do Czapli; GA. Grobelka Pusta y Futor Pawla y calego, drugi Michaylow; NN. Pole Horbę Orli Garb zwane; MM. Lasy Sianożęci Holowcz od Bohu Dolina, mokra do Lasu Pronilowa; OO. Haluszcze Stare Holowcz, gdzie buwal Mlyn; PP. Laz pod Manasterem; QQ. Grobelka Stara Holowcz; RR. Sianożec Lewczynkowa 6 N°18 et.28; SS. Sianożec Prosnowskiego y inne Horbę na Dworskiej przedtym 6 N°19; SS. Sianozec Dworska Horb y za Nią Ludzi Horb; TT. Grobelka Blaszk Kosztura z Latt; UU. Sianożęci przedtym Latt: teraz Horbę od grobelki aż do Drogi z Latt do Między podłuż popzek do glebokiej Doliny; WW. Niwa Hawryńka y inne Latt: 6 N°4; XX. Las Kruhlik y Sianożęci Dworskie Latt; YY. Las Olefirow y Futor tego Latt; BA. Dolina gleboka, Sianozec Manaster Winnica, Futory, y Sadki Międz 6 N°7 mo.; CA. Laski Horazdowskie y Futory dawne; DA. Kucy Jarek czyli Dolinka; FA. Sad Radkow z Latt y Pasieka Czernicza 6 N°17; HA. Mogily 3 między haluszczem Holous y Grobelka Stara Holowcz przy Bohu N°9; IA. Wywrot Drzewa daleki od Drogi 6 N°22; KA. Wynwoz Drogi Bywaley Holowcz do Horbas: Tatarskiej; LA. Sad korzow Horb w Lesie Pronilowie; MA. Sad Trublajow w Lesie Pronilowie; NA. Sad Olefirow do Jwon: przywlażezony; OA. Pole Jwana Lawrynowego Horb; PA. Mogilki dwie na Sian Szykar: 6 N°26; QA. Dol, podług Mark Szlak Konstantynowski 6 N°27; RA. Sianożec Tyzkowa Holow 6 N°11; SA. Sianożec Czemersowa sub N°12; ZZ. Dolina Dyrkaczowa. Miedzyborska y Pola Manasterskie 6 N°6 to.

**Explicakia Duklu 38 Possesora Wsi Markowiec ze Usia Horbassowem do Horbashowa
Latyczowskiego należąca y. czowem podług przywileju 1500.**

1. Rzeka Olsanka Terminus a 2uo.; 2. Mogil 2 przy ktorych Markowic orywali; 3. Boh rzeka przy ktorey używanie bywalo Markowieckie; 4. Pole kont zwane na ktorym bywal lan W° Burzynskiego; 5. Początek glebokiej Doliny; 6. Explicakia Duktu Tegoz W° Posesora Markowiec z W. Dziedzicem Międzyborczyny y Holowczyniec podług Dokuen tu oż?; 7. Dolina Głęboka; 8. Superior Pars Cenobij aleas Manasteru; 9. S-peow 3 za Rzeką Bohem y kamienie dawne zwane oznaczające; 10. Dolina Mokra; 11. Pole Romanowe y Sianożęci Tegoz; 12.--- przy Dolinie y poczatku Lasie Growskiego to jest Termin ad Luhem; 13. Sad Dolina miejsce uzywania W°: Bu---nkiego; 14. Budynek y Pole na Proso przez ludzi Markowieckich Zobywane; 15. Sanożec Luh y olchowy Lasek w okopie, tace u užuwanie Poddanego Markowiec --- y Zapust drogy; **Explicakii dalszych znakow u Dukeie Nurkieckim przez U Possesora podana.** 16. Saumno Pasieka dawniey W. Posesora zynskiego będące; 17. Sianożęci ponad Boh idące Markowiec Poddanuch y Duchownego; 18. Sia teraz uzuwana od Horbassowa przez od Markowiec; 19. Sia nune w Horbasowskim uzywaniu przez W: Burzynskiego. **Reexplicakia Duktu Holowczyniec;** 20. Laz Szpilow na Rzece Bohu; 21. Row kopany na dwa sążnie; 22. Droga do Międzyboża; 23. Row kopany na trzy Sążnie; 24. Gay Szpilow, sadzona Dębina; 25. Mogila duża w Lesie będąca; 26. Goscieniec Stary Konstantynowski; 27. Sianożec przedtym Markowiecka, nune od dwoch lat przez Bepalkę Chlopa Holowczyneckiego odebrana; 28. Siena Markowiecka 3 cia retilineis od Pronilowa do Olszanki Rzeki idaca.

Antoni Ditiuk Jedrzejowski [AGAD, PL_1_405_500-17_0001+rejestr].

Рис. 7. Вид м. Летичева на плані Антонія Єнджейовського 1772 р. із поганою роздільною здатністю, куплений одним із авторів статті (Р. Нагнибідою) в AGAD у вересні 2013 р.

Fig. 7. View of the town of Letychiv on the plan of Endrzejowski in 1772 with poor resolution, purchased by one of the authors of the article (R. Nagnybida) at AGAD in September 2013

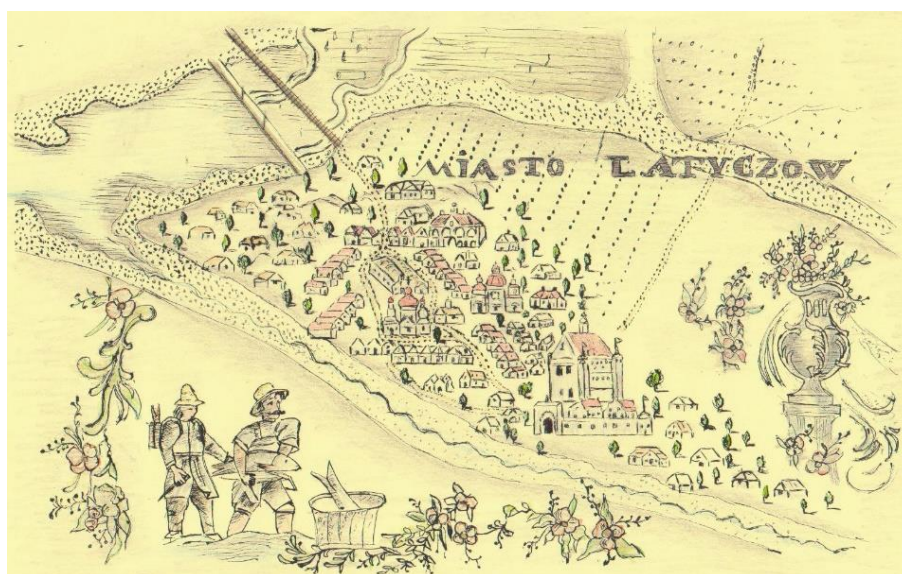

Рис. 8. Прорис м. Летичева з копії плану Антонія Єнджейовського 1772 р. Чорно-білий варіант опублікований у мас-медіа у квітні 2014 р.

Fig. 8. Outline of Letychev from a copy of Endrzejowski plan of 1772, a black-and-white version of which was published in the media in April 2014

Припускаємо, що Сенявські, піклуючись про пасіки, що були однією з основних статей доходу, звозили їх до скарбового стебника при замку, де відразу з певної кількості дуплянок здійснювалось добування меду та воску. Продукцію бджільництва збували на ярмарках у Меджибожі, куди приїжджали купці з Волині, Києва, Польщі, німецьких й італійських міст, а місцеві купці-євреї торгували медом в інших містах і країнах [Гончар, 2009, с. 43; Медведчук,

2009, с. 165]. Наприклад, відомо, що в 1584 р. єврей із Меджибожа Шмойло Дашкович віз на ярмарок до Бару, крім цінних товарів, дві бочки меду та камінь воску [Медведчук, 2009].

Цікаво, що в документах слабо описана інформація про бортництво в Меджибожі. Припускаємо, що Сенявські тримали процес добування меду та воску під сильним контролем, а тому й опікувалися бджолами, щоб ті не замерзли в сильні морози, особливо ранньою весною, коли бджолина матка починала відкладати яйця. Тому піддане населення змушували возити двічі на рік протягом XIV–XVII ст. всі колоди до замку, який у народній пам'яті закарбовується як Меджибізький, а містечко перейменовують у Меджибіж. Тому, ймовірно по ерархії, Меджибізький замок відігравав, крім оборонної, і господарську функцію порівняно з Бережанським – головною родинною укріпленою резиденцією Сенявських зі справжнім його скарбом – триповерховим палацом [Липа, 2007, с. 98].

Рис. 9 Вид м. Летичева на плані Антонія Єнджейовського 1772 р. Отримав повторно в АГАД Лешек Опирхал восени 2018 р.

Fig. 9. Letychiv on the plan of Endrzejowski in 1772. Received again in AGAD by Leszek Opyrchal in autumn 2018

Варто зазначити, що бджолиний мед у XIII–XVI ст. залишався одним з основних еквівалентів обміну, цінним товаром експорту й неодмінною складовою виплачуваної данини та бджільної десятини [Гурков, Терехин, 1987, с. 9]. Так, наприклад, у грамоті Адама Ієроніма Сенявського містечку Меджибіж від 2 травня 1593 р. читаємо: *«Передовсім роблю їх вільними з невільних, та так, щоб кожному за тією вольністю дозволено було поселитися (у тому місті) чи вибратися (з нього), заплативши за звичаєм Й. К. Величності вільних міст до міської громадської скарбниці по шість грошів вихідного; вільні вони і від інших стародавніх повинностей, які терпіли від колишніх панів та їх урядників, як от: польових робіт, повозівщини, посилання з листами, поволівщини, овечої та вепрової десятини, окрім бджолиної, яку давати повинні...»* [Пінчак, 2009, с. 326]. Принагідно відзначимо, що практика сплати бджолиної десятини зберігалася переважно по всьому Подільському воєводству [Скочиляс, 1995, с. 104].

Мали Сенявські свою воскобійню (при якій питний мед варили), яку віддавали на оборону й облаштування міста громаді на вічні часи [Пінчак, 2009, с. 327]. Топниця і воскобійниця були невід'ємними атрибутами будь-якого привілейованого міста, а управителі

воскових комор ретельно стежили за торгівлею, збираючи воскове мито. За свідченням акцизних управлінь, у 1869 р. на кожну з трьох губерній (Київську, Подільську та Волинську) припадало по воскобійні і 21 свічковому заводу [Медведчук, 2009]. Також відомо, що на 1888 р. у містечку працював свічковий завод, а приміське село Трибухівці мало пивоварний завод та медоварню [Баженов, Орловський, 2009, с. 63].

З XVIII ст., коли зникла загроза зі сторони степу і територія перейшла у власність Чарторийським, замок став їхньою головною резиденцією. Сприятливі умови до збільшення виробництва меду змусили нових власників дозволити будувати стебники по фільварках у селах, де були найбільші пасіки. Їхнє будівництво ліквідувало трудомістку роботу, якою займалося піддане населення протягом трьох століть. Бо саме ця надскладна робота закарбувала в людській пам'яті трансформовану давньоруську назву поселення у Меджибіж.

Багата історико-культурна спадщина міст і містечок України зберігає ще багато таємниць. Відсутність та неефективність уже розроблених комплексних програм із регенерації і ревалоризації містечок через низький рівень осіб, які відповідають за цю роботу, а також повна байдужість фахівців інших галузей та населення досліджуваної території, як і загалом в Україні [Нагнибіда, 2014, с. 6] (рис. 7, 8, 9), стримує розвиток як власне цих містечок, так і економічний країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Баженов, Л. В., Орловський, Л. О. (2009). З історії меджибізької єврейської общини. *Науковий вісник "Межибіж": Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України"*. Меджибіж–Хмельницький, 1, 59–66.
- Боднарчук, Л. І., Соломаха, Т. Д. (1998). *Вулики. Історія створення та різні системи*. Київ: Фітосоціоцентр.
- Бородай, І. С. (2009). Становлення та розвиток наукових основ бджільництва в Україні. *Історія науки і біографістика: електр. наук. зб.*, 4. URL: <http://inb.d90nsgb.com.ua/2009-4/09boroday.pdf>
- Воловик, О. В. (2011). Епідемії в Українських землях XVII–XVIII ст. та боротьба проти них. URL: <http://gisar.eu/ru/node/633>
- Галатюк, О. Є., Букреев, А. С., Пугач, В. Д., Павліченко, С. В. (2014). *Основоположники, вітчизняні вчені та практики в галузі бджільництва України*. Київ.
- Гончар, О. (2016). Меджибіж не став історико-архітектурним заповідником. До питання комплексного збереження пам'яток смт. Меджибіж. *Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства*. Хмельницький, 1, 54–57.
- Гончар, О. О. (2009). Сенявські і Чарторийські у Меджибожі. *Науковий вісник "Межибіж": Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції "Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України"*. Меджибіж–Хмельницький, 1, 41–48.
- Гульдман, В. К. (1888). *Справочная книжка Подольской губернии*. Каменец-Подольский: Типография губернского правления.
- Гурков, В. С., Терехин, С. Ф. (1987). *Занятие издревле благодное*. Минск: Польша.
- Крикун, М. (2009). *Инвентар Меджибізької волості 1717 р.* Львів.
- Липа, К. (2007). *Під захистом мурів: з історії української фортифікації X–XVII ст.* Київ.
- Литвинчук, І. (2020). Гіпотетична реконструкція історичних фортифікацій та топографії смт Меджибіж у XII–XVIII ст. *30-та наукова сесія Наукового Товариства ім. Шевченка: Матеріали доповідей комісії архітектури та містобудування НТШ (м. Львів, 28 березня 2019 р.)*. Львів, 13–21.
- Медведчук, Г. (2009). Бджолярство на Поділлі. URL: <http://garbuz.org.ua/statti/remesla/bdzholyarstvo-na-podilli.html>
- Медведчук, Г. К. (2009). Історія маєтків Сенявських-Чарторийських на сторінках праці "Приходы и церкви Подольской епархии" під редакцією Є. Сіцінського. *Науковий вісник "Межибіж": Матеріали*

Другої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”. Меджибіж–Хмельницький, 1, 164–167.

Нагнибіда, Р. (2014, 29 квітня). Цей відомий і невідомий Летичів. *Подільські вісті*, 59–60, 6.

Нагнибіда, Р. (2020). Будівельно-ремонтні роботи в Меджибізькому ключі у 1727 р. Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України: зб. матеріалів круг. ст. (м. Переяслав, 20 квітня 2020 р.). Переяслав (Київ. обл.), 205–207.

Пінчак, М. В. (2009). Документи ремісничих цехів на Поділлі XVI–XVIII ст. *Науковий вісник “Межибіж”*: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”. Меджибіж–Хмельницький, 2, 325–343.

Прокопович, П. І. (2012). *Вибрані твори: у 3-х томах. Т. 3: Про школу бджільництва П. І. Прокоповича* (Переклад з рос., упоряд. В. Д. Зуя). Харків: Фактор.

Сіцінський, Є. (2001). *Муровані церкви на Поділлі. Львів–Кам’янець–Подільський*.

Скоцилас, І. (1995). Перший опис Підпилип’я 1755 р. *Літопис Борщівщини*. Борщів, 7, 100–105.

Скоцилас, І. (1996). Інвентарні описи міст і сіл Борщівщини 60-х рр. XVIII ст. у архівах Польщі. *Літопис Борщівщини*. Борщів, 8, 87–131.

Толкачов, Ю. (2010). *Меджибізький замок*. Київ.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. PL_1_405_500-17_0001+rejestr.

Archives diplomatiques. Constantinople. Negatiation de Mons.’ De Nointel, Ambassadeur. Six premier mois di. 1678. 133CP CP/14. P/300. S. 75.

Biblioteka Czartoryskich, syg. 8182. Klucz międzyboski. Inwentarz klucza: miast Międzybóž i Trzebuchowce.

Biblioteka Czartoryskich, syg. 8425. Klucz międzyboski. Miasto Międzybóž. Akta budowlane dotyczące zamku oraz kościoła farnego i kaplicy zamkowej; wykazy wykonanych prac remontowo-budowlanych oraz wykazy budynków wymagających naprawy, 1717–1758.

Biblioteka Czartoryskich, syg. 8569. Klucz starosieniawski, 1746.

Biblioteka Czartoryskich, syg. 8667. Klucz i miasto Stara Sieniawa i Nowa Sieniawa. 3. Inwentarz. Opisanie dworu w Nowej Sieniawie, 1738.

Nowak, J., Pezda, J. (2016). *Inwentar rękopisów biblioteki XX Czartoryskich w Krakowie, syg. 6000–13522*. Kraków. Na prawach rękopisu.

REFERENCES

Bazhenov, L. V., & Orlovskyi, L. O. (2009). Z istorii medzhybizkoi yevreiskoi obshchyny. *Naukovyi visnyk “Mezhybizh”: Proceedings of the 2nd Scientific Conference on Local Lore “Starodavni Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy”*. Medzhybizh–Khmelnyskyi, 1, 59–66. (in Ukrainian).

Bodnarchuk, L. I., & Solomakha, T. D. (1998). *Vulyky. Istoriia stvorennia ta rizni systemy*. Kyiv: Fitosotsiotsentr. (in Ukrainian).

Borodai, I. S. (2009). Stanovlennia ta rozvytok naukovykh osnov bdzhilnytstva v Ukraini. *Istoriia nauky i biohrafistyka: elektr. nauk. zb.*, 4. Retrieved from <http://inb.d90nsgb.com.ua/2009-4/09boroday.pdf> (in Ukrainian).

Volovyk, O. V. (2011). Epidemii v Ukrainykh zemliakh XVII–XVIII st. ta borotba proty nykh. Retrieved from <http://gisap.eu/ru/node/633> (in Ukrainian).

Halatiuk, O. Ye., Bukreev, A. C., Puhach, V. D., & Pavlichenko, S. V. (2014). *Osnovopolozhnyky, vitchyzniani vcheni ta praktyky v haluzi bdzhilnytstva Ukrainy*. Kyiv. (in Ukrainian).

Honchar, O. (2016). Medzhybizh ne stav istoryko-arkhitekturnym zapovidnykom. Do pyttannia kompleksnoho zberezhenia pam’iatok smt. Medzhybizh. *Starodavni Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy: naukovyi visnyk z problem rehionalnoi istorii ta pam’iatkoznavstva*. Khmelnyskyi, 1, 54–57. (in Ukrainian).

Honchar, O. O. (2009). Seniavski i Chartoryyski u Medzhybozhi. *Naukovyi visnyk “Mezhybizh”: Proceedings of the 2nd Scientific Conference on Local Lore “Starodavni Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy”*. Medzhybizh–Khmelnyskyi, 1, 41–48. (in Ukrainian).

- Gul'dman, V. K. (1888). *Spravochnaja knizhka Podol'skoj gubernii*. Kamenec-Podol'skij: Tipografija gubernskogo pravlenija. (in Russian).
- Gurkov, V. S., Terexin, S. F. (1987). *Zanyatie izdrevle blagorodnoe*. Minsk: Poly`mya.
- Krykun, M. (2009). *Inventar Medzhybizkoj volosti 1717 r.* Lviv. (in Ukrainian).
- Lypa, K. (2007). *Pid zakhystom muriv: z istorii ukrainskoi fortyfikatsii X–XVII st.* Kyiv. (in Ukrainian).
- Lytvynchuk, I. (2020). Hipotetychna rekonstruktsiia istorychnykh fortyfikatsii ta topografii smt Medzhybizh u XII–XVIII st. *30-ta naukova sesiia Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka: Materialy dopovidei komisii arkhitektury ta mistobuduvannia NTSh (m. Lviv, 28 bereznia 2019 r.)*. Lviv, 13–21. (in Ukrainian).
- Medvedchuk, H. (2009). Bdzholiarstvo na Podilli. Retrieved from <http://garbuz.org.ua/statti/remesla/bdzholiarstvo-na-podilli.html> (in Ukrainian).
- Medvedchuk, H. K. (2009). Istoriia maietkiv Seniavskykh-Chartoryiskykh na storinkakh pratsi “Prihody i cerkvi Podol'skoj eparhii” pid redaktsiieiu Ye. Sitsinskoho. *Naukovyi visnyk “Mezhybizh”: Proceedings of the 2nd Scientific Conference on Local Lore “Starodavnii Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy”*. Medzhybizh–Khmelnyskyi, 1, 164–167. (in Ukrainian).
- Nahnybida, R. (2014, April 29). Tsei vidomyi i nevidomyi Letychiv. *Podilski visti*, 59–60, 6. (in Ukrainian).
- Nahnybida, R. (2020). Budivelno-remontni roboty v Medzhybizkomu kliuchi u 1727 r. *Doslidzhennia, zberezhenia ta populiaryzatsiia pam’iatok istoryko-kulturnoi spadshchyni Ukrainy: zbirnyk materialiv kruhloho stolu (m. Pereiaslav, 20 kvitnia 2020 r.)*. Pereiaslav (Kyivskoi obl.), 205–207. (in Ukrainian).
- Pinchak, M. V. (2009). Dokumenty remisnychkykh tsekhiv na Podilli XVI–XVIII st. *Naukovyi visnyk “Mezhybizh”: Materialy Druhoi naukovy-kraieznavchoi konferentsii “Starodavnii Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy”*. Medzhybizh–Khmelnyskyi, 2, 325–343. (in Ukrainian).
- Prokopovych, P. I. (2012). *Vybrani tvory: u 3 tomakh. Vol. 3: Pro shkolu bdzhilnytstva P. I. Prokopovycha* (V. D. Zuia, Trans., Comp.). Kharkiv: Faktor. (in Ukrainian).
- Sitsynskyi, Ye. (2001). *Murovani tserkvy na Podilliu*. Lviv–Kam’ianets-Podilskyi. (in Ukrainian).
- Skochylias, I. (1995). Pershyi opys Pidpylyp’ia 1755 r. *Litopys Borshchivshchyny*. Borshchiv, 7, 100–105. (in Ukrainian).
- Skochylias, I. (1996). Inventarni opysy mist i sil Borshchivshchyny 60-kh rr. XVIII st. u arkhivakh Polshchi. *Litopys Borshchivshchyny*. Borshchiv, 8, 87–131. (in Ukrainian).
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*. PL_1_405_500-17_0001+rejestr. (in Polish).
- Archives diplomatiques. Constantinople*. Negatiation de Mons.’ De Nointel, Ambassadeur. Six premier mois di. 1678. 133CP CP/14. P/300. S. 75. (in French).
- Biblioteka Czartoryskich*, syg. 8182. Klucz międzyboski. Inwentarz klucza: miast Międzybóź i Trzebuchowce. (in Polish).
- Biblioteka Czartoryskich*, syg. 8425. Klucz międzyboski. Miasto Międzybóź. Akta budowlane dotyczące zamku oraz kościoła farnego i kaplicy zamkowej; wykazy wykonanych prac remontowo-budowlanych oraz wykazy budynków wymagających naprawy, 1717–1758. (in Polish).
- Biblioteka Czartoryskich*, syg. 8569. Klucz starosieniawski, 1746. (in Polish).
- Biblioteka Czartoryskich*, syg. 8667. Klucz i miasto Stara Sieniawa i Nowa Sieniawa. 3. Inwentarz. Opisanie dworu w Nowej Sieniawie, 1738. (in Polish).
- Nowak, J., Pezda, J. (2016). *Inwentarz rękopisów biblioteki XX Czartoryskich w Krakowie, syg. 6000–13522*. Kraków. Na prawach rękopisu, 1387–1479. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 4.06.2020
прийнята до друку 5.11.2020

REVIEW OF THE PROBLEM OF TRANSFORMING THE NAME OF MEZHYBIZH TOWN
IN THE LIGHT OF NEW ARCHIVAL SOURCES

Ruslan NAHNYBIDA¹, Ivan SARANCHUK²

¹National historical and architectural reserve "Kamyanets",

Pyatnytska Str., 9, 32301, Kamyanets-Podilskiy, Ukraine, e-mail: ruslan.koval@ukr.net

²Bukovinian state agricultural experimental station of Institute of agriculture of Carpathian region of NAAS of Ukraine, B. Kryzhanivskiy Str., 21-A, 58025, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: saranchukiv@gmail.com

It is noted in the article that the first written information about Podillya towns in Polish sources dates back to the end of the 14th - first half of the 15th century, and in the ancient Old Rus' chronicles there are mentions only of some towns, among which there is Mezhybizh town, located between rivers Pivdennyi Buh and Buzhok. It is stated that the location determined its name. However, it is established that the name Medzhybizh, which has survived to the present day, is fixed in the documents of the late Middle Ages.

On the basis of the discovered materials, which are iconographic materials and archival documents of the Sieniawski family, an attempt was made to trace the transformation of the name of the town from the 12th to the 18th century. It is claimed that this name could have been established thanks to beekeeping. It is known that the production and sale of honey and wax played an important role in the economic and financial life of many cities, including Medzhybizh.

During the analysis of archival sources, it was established that the document on construction and repair works in the Medzhybizh key for 1727 it is stated that in Nova Syniava a new winter house for beehives was built, which did not exist before, and peasants no longer spent much time and they didn't drove apiaries to Medzhybozh in the autumn and back to Nova Syniava in the spring. The same clay stebniks were built in Khodkivtsi and Kopystyn, 30 km from Medzhybizh. However, for 10 years in the description of Novosyniavsky court in 1738, the stebnyk on two pillars is marked as old. Only in the document for 1759–1760 was the treasure stebnyk of Medzhybizh first mentioned, in which magnate apiaries were probably kept in winter. We assume that it could be located under the magnate's chambers and rooms in the south-eastern part of the castle of Medzhibizh or near the castle at the court of the Czartoryski, which was surrounded by a moat and an oak fence. Although such an assumption requires thorough research.

Also on the map of the geometer Anthony Endrzejowski in 1772 in the explication we find mentions of three large apiaries, which were located near Medzhybizh, on the outskirts of the village Markivtsi.

Key words: Medzhybizh, Sieniawski, Czartoryski, stebnyk (a building designed for wintering bees), honey.